

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

Een analyticus kijkt in de spiegel

Bespreking van

Patrick J. Casement (2006). *Learning from life — Becoming a psychoanalyst*. Londen/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 39931 9, 224 pp., £ 18,99

JEF DEHING

Deze recensie kostte me bloed en tranen. Vorige boeken van Patrick Casement, *On learning from the patient* (1985) en *Further learning from the patient* (1990), werden gunstig onthaald. *Learning from life* lost helaas de verwachtingen niet in. In zijn inleiding kondigt de auteur aan dat hij een brede waaier van persoonlijke ervaringen zal onthullen; hij vindt dat dit kan, omdat hij gepensioneerd is. Even vraagt hij zich af of zijn patiënten dit zullen aankunnen; meer zorgen maakt hij zich over de reacties van zijn collega's. Ik had die hiërarchie liever andersom gezien. Het eerste deel van het boek begint met het relaas van verschillende voorvallen uit de kindertijd van de auteur. Mij overtuigden deze verhalen niet: zij houden het midden tussen een zwakke roman en een overgesimplificeerde gevalsstudie. Ik heb ook moeite met de negatieve manier waarop hij zijn familie, vooral zijn ouders, beschrijft: hij was voor hen een 'lastig' kind, maar dat kwam omdat ze de uitingen van zijn 'echte zelf' niet erkenden. Zijn eerste psychotherapie begon in een toestand van crisis. Het was geen 'echte' analyse, al waren de therapeutische resultaten lang niet slecht. Na het beëindigen van de therapie volgden zijn eerste thera-

peute en hij, samen met andere collega's, een weekend gestalttherapie. Daar barstte zij tijdens een werksessie in tranen uit: zij bleek niet overweg te kunnen met openlijke kwaadheid. Daarom, door haar probleem met agressie, kon Casement onvoldoende zijn negatieve overdracht beleven. Hij besloot dus een 'echte' psychoanalyse te gaan volgen. Ook hier vind ik dat de auteur al te zeer de 'schuld' voor het probleem bij de ander legt; maar vooral heb ik moeite met het feit dat hij persoonlijke gegevens over deze ander onthult. Of bestaat er in gestalttherapie geen groepsgeheim? Verschillende klinische vignetten over zijn eigen werk, eerst als maatschappelijk werker en later als psychoanalyticus, lezen gemakkelijk maar missen naar mijn gevoel diepgang. Soms zijn ze zelfs een beetje spectaculair — en bijna altijd verschijnt hij als de 'goede' therapeut. Het derde hoofdstuk is gewijd aan 'het vinden van een plaats voor theorie' in de therapeutische praktijk. Casement waarschuwt terecht tegen een absurd aanwenden van psychoanalytische theorieën. Wij zijn vooral geneigd dit te doen als de pijn (bij de patiënt en bij onszelf) ondraaglijk is. Gewelddadig gedrag is vaak de uitdrukking van lijden waarvoor (nog) geen woorden gevonden kunnen worden. De auteur geeft nog enkele 'waarschuwendere verhalen' ('cautionary tales') ten beste. Ik zou tegen dergelijke story's willen waarschuwen: elke situatie is uniek, en geen enkele interventie kan ooit als recept worden aanbevolen. Het vierde hoofdstuk beschrijft hoe de auteur 'neen' leerde zeggen. Dit is ongetwijfeld belangrijk in de therapeutische relatie, en kan psychische verandering bevorderen. Maar ook hier geloof ik niet dat die regel absoluut is. Het vijfde hoofdstuk handelt over haat en *containment*. Een theoretische inleiding, geïnspireerd door

Winnicott en Bion, wordt geïllustreerd met een uitgebreid klinisch vignet. Het zesde hoofdstuk, over de ambivalente relatie van Samuel Beckett met zijn moedertaal, vond ik het boeiendste, ook al heeft het eigenlijk niets te maken met de titel van het boek. Casement vermeldt Becketts analyse met Bion; hij vertelt er niet bij dat beide mannen samen Jungs lezingenreeks in de Tavistockkliniek bijwoonden, in 1930, en dat sommige van Jungs uitspraken een diepe indruk maakten, zowel op Beckett als op Bion. In een kort aanhangsel beschrijft de auteur zijn onprettige wedervaren met «Prins» Masud Khan in verband met de publicatie van dit hoofdstuk. Zou men armoe lijden om een roddeltje meer? Hoofdstuk 7 handelt over rouw: in het normale proces wordt het verlies aanvaard, maar wordt de innerlijke relatie met de overledene teruggevonden. Casement beschrijft enkele gevallen van mislukte of vastgelopen rouwprocessen en geeft aanbevelingen voor de therapeutische benadering. In hoofdstuk 8 beschrijft Casement wat hij «aan de gang zijnde innerlijke supervisie» noemt. Ik verwachtte iets te lezen over de manier waarop de analyticus, tijdens en na de sessie, zijn eigen interventies evalueert en eventueel bijstuurt (de auteur vermeldt dit in het volgende hoofdstuk), maar kreeg een verbatim verslag te lezen van een workshop rond supervisie (de auteur leidde gedurende twintig jaar dergelijke workshops). Hoofdstuk 9 handelt over het «ontwikkelen van klinische antennes»: het is belangrijk het materiaal van de sessie vanuit verschillende perspectieven te bekijken en open te staan voor de gemoedstoestand van de patiënt. De analytische ruimte moet beschermd worden, en uitzonderlijke maatregelen kunnen beter achterwege blijven; ze hebben vaak tot doel de negatieve overdracht te vermijden. De therapie moet toelaten dat «echtere» elementen bij de patiënt kunnen opduiken. En dogma's zijn uit den boze.

Deel 2 kreeg de titel *Reflecties* en bevat slechts drie hoofdstukken. We kunnen

niet alles begrijpen, en sommige dingen zijn heel moeilijk uit te leggen. Casement beschrijft enkele gevallen van eigenaardige coïncidenties (Jung zou dit «synchroniciteit» noemen, maar *what's in a name?*): toeval — of tussenkomst van een hogere macht? Hij beschrijft zijn merkwaardige gevoeligheid voor beginnende zwangerschappen; dan volgen diverse verhalen en een stukje over «diagnostische» dromen, die wijzen op een fysieke aandoening (ook Jung beschreef dit, en gaf er zelfs een voorbeeld van in zijn *Tavistock Lectures*). Een laatste paragraaf handelt over telepathie tussen dokter en patiënt.

Het tweede hoofdstuk handelt over zekerheid en onzekerheid. Dostojevski, in zijn beruchte passage over de Grootinquisiteur (in *De gebroeders Karamazov*) toonde aan hoe de kerk (of de kerken) Christus' boodschap verkrachtten door haar te institutionaliseren: de massa's willen zekerheid, geen storende confrontaties! Dit deed me denken aan de twee catastrofes die Freud, volgens Tomas Geyskens (2007), overkwamen: hij richtte een instituut op, en ging een theorie ontwikkelen! Ook Casement stond ooit op het punt om toe te geven aan de charmes van het fundamentalisme: zekerheid trekt ons aan. Hoe staat het trouwens met ons «geloof» in de psychoanalyse? Religie werd in analytische kringen lang als verdacht beschouwd. Casement noemt zichzelf een «agnostisch christen». Hij stelt voor de term «onzekerheid», met zijn connotaties van besluiteloosheid en onwetendheid, te vervangen door «niet-zekerheid» (in het Sanskriet worden «zekerheid» en «gevangenschap» door hetzelfde woord uitgedrukt; «niet-zekerheid» en «vrijheid» zijn ook synoniemen.)

Casement besluit met een terugblik op zijn leven, zijn loopbaan als analyticus en auteur. Ons verleden leeft — op een dynamische wijze — in het heden, bij ons en bij onze patiënten. Wat brengt verandering teweeg? De auteur heeft zo zijn twijfels over lange, ingewikkelde interpretaties, hoe deskundig en verfijnd ook. Melanie Klein

zou ooit een interpretatie hebben gegeven waarvoor ze drie sessies nodig had (ze had de hele duiding zorgvuldig genoteerd)! Dit boek bevat wel erg veel ongelijksoortige elementen. De eenheid heeft alleen te maken met de persoon van de auteur. Dat is jammer, want ik houd wel van Casements niet-dogmatische opstelling ten opzichte van de psychoanalyse. Maar soms vind ik zijn openheid wat te ver gaan.

Literatuur

GEYSKENS, T. (2007). *Inleiding op Freud: drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit*. Lezing te Kortenberg op 6 november 2007.

Luisteren naar het bewuste

Bespreking van

Antonio Alberto Semi (2007). *The conscious in psychoanalysis*. Londen: The International Psychoanalytical Association. ISBN 978 1 905888 08 5, 124 pp., € 21,90

ELINE COPPENS

Psychoanalyse houdt zich bezig met het onbewuste, de ‘embodied psyche’. Hoe zou het bewuste als slechts één deel van de lichaam-geesteenheid ons dan kunnen interesseren? Het antwoord ligt in de vraag zelf. Interesse — in het onbewuste bijvoorbeeld — ontspringt namelijk uit het bewuste. *The conscious in psychoanalysis*, een Engelse vertaling uit het Italiaans, leest stroef en maakt de lezer niet enthousiast. Tijdens het lezen vroeg ik me vaak af of de zinnen in de Italiaanse taal natuurlijker zouden overkomen. Vele zinnen tellen te veel bijzinnen of zijn te ingewikkeld, door Freud gebruikte symbolen worden zonder uitleg als basisjargon gehanteerd (hoofd-

stuk 1), concepten worden niet eenduidig gebruikt (hoofdstuk 2). Niet zozeer de inhoud als wel het effect van het bewuste is het thema van dit boek. Semi beoogt een wetenschappelijke theorie over de werking van het bewuste op te bouwen op grond van de psychoanalyse als wetenschappelijke methode. Hij gebruikt daarbij als voornaamste bronnen Freuds *Ontwerp van een psychologie* uit 1895 en *Het Ik en het Es* uit 1923. Als derde bron gebruikt de auteur het bewuste associatieve discours van de patiënt. In de psychoanalyse worden we via het luisteren geconfronteerd met het effect van het bewuste. Onze interesse wordt gewekt door het verhaal van de patiënt, maar sommige dingen raken moeilijk opgelost in het verhaal. De auteur exploreert wat het bewuste al dan niet kenbaar maakt, hij noemt dit het effect van het bewuste. Scarfone vergelijkt de opzet van het boek — namelijk de exploratie van het bewuste — met Oedipus’ zoektocht naar het verborgene en naar innerlijke rust. Finale rust kon Oedipus niet vinden, zijn ‘blinde’ zoektocht bracht hem uiteindelijk de zelfaangedane blindheid. Zo kunnen we ook het bewustzijn slechts gedeeltelijk kennen, enkel via ons bewuste. Oordeel en denkprocessen veranderen datgene wat onze geest binnenkomt. Percepties die binnenkomen, worden eerst gefilterd en vervolgens verwerkt. Dit gebeurt volgens welbepaalde regels, onder andere de integratie met bewust of onbewust materiaal. Het bewuste wordt gedreven door zelfbehoud in de zoektocht naar coherentie en eenheid. Deze werking van het bewuste toont Semi aan via de analyse van stijlfiguren zoals litotes, hyperbool (hoofdstuk 3) en via de studie van de droom (hoofdstuk 5). In beide voorbeelden merkt men dat het bewuste blind is voor en op zoek lijkt naar een verloren subject. Semi’s conclusie over de werking van het bewuste benadrukt een paradox. Vreemd genoeg blijkt dat wat het bewuste wél bereikt, grotendeels door het onbewuste is geëlaboreerd of gecreëerd! Scarfone noemt dit het